

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Добрин Христов Канев, НБУ, Политически науки (3.3)

на дисертацията на **Първан Симеонов Първанов** на тема **„Радикална популистка десница в съвременна Швейцария, Полша и България (сравнителен анализ)“**

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.3. Политически науки (Сравнителна политология)

Представената за публична защита дисертация на Първан Симеонов на тема „Радикална популистка десница в съвременна Швейцария, Полша и България (сравнителен анализ)“ е поредният изследователски труд, насочен към осветляването на вероятно най-обсъждания феномен в политическата наука през последните две десетилетия – съвременния популизъм.

Няма никакво съмнение, че избраната от дисертанта тема за популизма и днес продължава да доминира на страниците на академични, специализирани и популярни политически издания. Както отбеляза преди две години един от най-известните изследователи на популизма Кас Муде, изглежда нито една статия за политика не може да мине без тази дума. А неговият колега Ян-Вернер Мюлер допълва, че напоследък всички избори в Европа могат да се сведат до един единствен централен въпрос: «Ще победят или ще загубят популистите?»

Причината естествено е преди всичко в политическите успехи на партиите, окачествявани като популистки, но в не по-малка степен и в бързото разпространение на политически идеи, свързани с популизма. Такива партии са представени в парламентите на повечето европейски страни, а някъде са и част от управлението. Всеки четвърти европейски избирател гласува за популисти. Популисткият дискурс вече е излязъл от периферията и се превръща в част от идеите на установени партии и политици. Тези процеси имат потенциала да променят съществено съвременната политика и като цяло се оценяват като сериозна заплаха за демокрацията. И наистина, с проникването на популисткия фактор в

политическия живот настъпва трайна промяна в начина на функциониране на политическата система, белязана от нелиберални тенденции.

Освен от неговото политическо влияние и от очакваните последици, интересът на политическата наука към популизма се подхранва и от факта, че той е феномен, който е толкова неясен, многолик и сложен, че е сериозно предизвикателство за всеки изследовател.

Можем да причислим труда на Първан Симеонов именно към тези многобройни опити да се обясни популизма, неговото естество, неговите характеристики, последиците от неговия възход и от инкорпорирането му в mainstream политиката – нещо, което е достатъчно доказателство за *значимостта и актуалността на избраната изследователска тема.*

В същото време този избор на автора го е изправил пред друг тип проблем – да открие неизследвани или недостатъчно изследвани досега аспекти на популизма, да намери свой собствен път в това наситено изследователско поле, който да го отличава от множеството изследвания на популизма, включително и на популизма в България, дело на някои от най-изявените български политолози.

Решението му в известна степен е предопределено от началните стъпки по този път, които авторът е предприел преди десетина година, когато е публикувал първите си изследвания по темата популизъм. В тези статии, от една страна, са поставени някои теоретични проблеми за същността на популизма, за спецификата му в различни национални и политически контексти (по-конкретно в „стара“ и в „нова“ Европа), които остават значими и в момента. От друга страна, там са заложили и обектите на изследване, които откриваме и в дисертационния труд – Швейцарската народна партия (ШНП) и полската Право и справедливост (ПиС), допълнени в сегашния случай и с българската Атака.

Това решение е довело и до специфичен подход при излагане на проблемите и изграждане на обяснителните модели в дисертационния труд. Авторът често се връща към тезите си от този период и ги оценява или доразвива с оглед на настъпилите през изминалите десет години промени. Така той разполага, според собствените му думи, с „първа „моментна снимка“ на разглеждания обект“, към която се добавя „втора подобна, за да регистрираме развитието“ (с. 5), като при това тези „два момента“ „са достатъчно отдалечени един от друг, за да можем да видим картината в два различни периода от най-новата история.“ (с. 58)

Поставените цели и задачи, формулираните хипотези в дисертацията също подчертават спецификата на избраната от Първан Симеонов изследователска перспектива. Разбира се, не е могло да се мине без анализ на общото поле на популизма, различните трактовки и критичното преосмисляне на самото понятие. Важна роля получава верифицирането на хипотеза, според която „програмните позиции на политическите актьори в разглежданото тук пространство действително показват първенстващо значение на социокултурните въпроси (и по този начин е намалено значението на икономическите позиции)“, като оттук се търси „утвърждаването на основен, по-надежден на фона на други, вариант за класифициране и анализ, базиран върху апела на въпросните партии към традиционното“ (с. 52).

Това от своя страна би облекчило решаването на друга изследователска задача доколкото дава възможност за създаване на „непротиворечива концептуална база за съпоставка между партии от силно различаващи се общества в Европа, спрямо които се използват идентични термини, каквито са популизмът, национализмът, радикализмът и т.н.“ (с. 5-6)

Сред следващите изследователски задачи, които си е поставил авторът, изпъква стремежът му на базата на аналитична оценка на определен род партийни документи на трите проучвани от него политически партии (предизборни платформи) да определи идеологическото им позициониране в (дясното) политическо пространство. Това позициониране се извършва от гледна точка на разделенията либертарно – авторитарно, отвореност – затвореност, „Гал“ – „Тан“ и др. (вж. с. 59-60) и е подчинено на идеята за различие между консерватизъм и консервативност.

В хода на изследването си Симеонов е използвал различни *методологически подходи*, като е изхождал от спецификата на изследователските задачи. В началото виждаме успешното прилагане на критичен анализ при изясняване на понятието популизъм и свързаните с това проблеми. Но както личи и от самото заглавие, централна роля в дисертацията играе сравнителният анализ, приложен компетентно при анализа на програмните постановки на трите изследвани партии в отделни важни политически сфери. Неговият капацитет е разширен и с откриването на възможността за времеви сравнения с оглед цялостния подход на автора да сравнява изследователски резултати в два различни исторически момента.

Симеонов е показал уменията си да извършва документен анализ, което проличава при изследването на партийните документи на трите изследвани партии.

Сред *источниците*, върху чийто анализ авторът е изградил изследването си, се откроява вторичната литература, посветена на популизма, която авторът е проучил задълбочено. Наред с това трябва да споменем още веднъж първичните източници в лицето на политически документи и преди всичко предизборните платформи на изследваните партии от двата времеви среза в изследването.

Структурирането на дисертационния текст отразява специфичния подход на автора при реализирането на преследваните изследователски задачи. Макар да е организиран работата си в една традиционно изглеждаща структура от увод и три отделни глави (липсва заключение, заместено от обобщение, поставено обаче в рамките на третата глава), всъщност тя в някои отношения се отклонява от установената традиция. И ако уводът ни насочва предимно към предишните публикации на автора по темата, които ще бъдат вградени в дисертационния текст, а първата глава следва като цяло утвърдени модели, то втората глава изглежда по-скоро като част от увод, а третата по своя размер е два пъти по-обширна от първите две, взети заедно. Разбира се, това е право на автора. Неговата логика на изложение също е допустима: решаване на теоретични и понятийни проблеми - поставяне на цели, задачи, хипотези с оглед на предстоящ сравнителен анализ – сравнителен анализ на обявени позиции на трите партии.

Както беше споменато, първата глава е посветена на изясняване на основни теоретични позиции в сложното, многоизмерно и противоречиво поле на партиите, обичайно наричани популистки. Тук авторът, в търсене на обобщаващо понятие за партиите, част от които изследва, обосновава избора си на водещ термин (заложен и в заглавието на дисертацията) в лицето на „радикална популистка десница“. По отношение на съдържанието на този термин авторът възприема дефиницията на Муде, която включва три взаимосвързани елемента - нативизъм, авторитарност и популизъм (с. 21). Всеки от тези елементи, разбира се, също се нуждае от дефиниране. Според Симеонов това се отнася с особена сила за популизма, като се има предвид, че „именно това понятие в последно време се утвърди като своеобразна родова категория“ (с. 21).

В това отношение дисертантът ни представя различни дефиниции, без винаги да е ясно какво е отношението му към всяка от тях и коя точно възприема. Първоначално се остава с впечатление, че това е дефиницията на Кас Муде: „За нуждите на настоящото наблюдение обаче е необходимо и определение, което да приемем за изходна позиция (т.е. да има аксиоматична функция). Такова намираме при Кас Муде, който дефинира популизма като “идеология, която смята, че обществото в крайна сметка е разделено на две хомогенни и антагонистични групи, “чистия народ” срещу “корумпирания елит”, и която твърди, че политиката трябва да е израз на *volonte general* (общата воля) на народа” (с. 21-22). Но после са представени без оценка дефиниции, посочени от Светлозар Андреев, Иван Кръстев (мнозинство срещу малцинство), както и на Пипа Норис и Роналд Инглхарт (популизъм срещу плурализъм).

Наред с това в главата са изброени и множество измерения на популизма - харизматично лидерство и анти-истаблншмънт реторика, евроскептицизъм; антиимигрантска реторика; антиелитистко и антипартийно говорене; признаци на ксенофобия или расизъм; национализъм; апел към колективни идентичности като “народа” или “нацията”; “лесни” решения; антиетатистки възгледи; протест срещу големи коалиции или подялбата на властта в условията на консоциативните демокрации (с. 7-8).

В последна сметка авторът стига до извода, че „не само е трудно „популизъм” да бъде тепърва обвързан с някаква научна еднозначност и фиксирана употреба, но основателен е въпросът дали това е нужно“ (с. 27). Основанието му е, че „евристичната сила на понятието популизъм намалява“ поради това, че „популизмът показва белези на превръщане в обща среда на политическия процес в Западния свят; насърчен явно и от видимо все по-мрежовото и зависимо от нови медии и публичен образ общество“ (с. 28). Това допускане, от своя страна, служи на автора като подтик да търси друг „модел за позициониране и анализиране“ на разглежданите от него радикални десни популистки партии „отвъд популизма“, макар и на негова основа (вж. с. 40).

Втората глава, както споменахме, съдържа описание на цели, задачи, методи, хипотези по отношение на предстоящ анализ на предизборните платформи (“предлагането”) на трите партии, както и обосновка на техния избор. Преди това обаче Симеонов е поставил решаването на една от изследователските си задачи, а именно - доказване на допустимостта

на съпоставянето на „източни“ и „западни“ популистки партии. Този въпрос наистина е спорен, доколкото ред автори изхождат от наличието на съществени различия между радикалния десен популизъм в „старите“ и в „новите“ демокрации в Европа по отношение на произход, условия на поява и на съществуване и др. Налице са различия и от гледна точка на позициониране на тези партии по „икономическата“ ос ляво – дясно, които дават основание на отделни автори (най-вече в България) за определяне на някои партии по-скоро като крайна левица, а не крайна десница. Симеонов аргументирано е отстоял позицията си за крайнодесния популистки характер на тези партии и за съпоставимостта на „запада“ и „изтока“ поради факта, че „днес и в „стара“, и в „нова“ Европа, като че ли ляво-дясното позициониране остава „в сянката“ именно на социокултурното деление“ (с. 46).

Третата глава е най-важната в дисертационния труд. Не е случайно, че тя заема две трети от писмения текст. Като се опира на позицията за сравнимостта на популистки партии от различен тип европейски страни в тази най-обемна глава на дисертацията Симеонов подлага на мащабен сравнителен анализ обявени политически позиции на трите партии. Тези позиции са извлечени от предизборни програмни документи за парламентарни избори – „документи със сходно предназначение, появяващи се в сходни за трите партии моменти“. Фиксираните моменти на изследване следват общия подход – около 2010 г. и следващите. Анализът на тези партийни документи се допълва с акценти от предизборни прояви и програми във връзка с евроизборите 2019 г. Чрез този обхванен сравнителен анализ авторът е търсил индикатори по две линии – от една страна, свързани с икономическата политика (оста ляво-дясно), от друга, по оста „отвореност-затвореност“. В първия случай се изследват позиции, свързани с публичния сектор, системата за социално осигуряване, пазара на труда, данъците, приватизацията, търговската политика и т.н., а във втория - индикатори най-вече в областите, свързани с имиграция, интеграция на културните малцинства и други възможни проявления на национализъм, разнообразие в начините на живот, етични норми, законност и ред, суверенитет и т.н. (вж. с. 58)

По-конкретно става дума за сравнителен анализ по седем важни измерения на политическите предизборни оферти на изследваните партии – икономически и социални въпроси; роля на държавата в икономиката и социалните отношения; отношение към религията; отношение към ЕС; национализъм; антикомунизъм; законност и ред. По всички

тях авторът открива близост, макар и в различна степен, на позициите или подходите на изследваните партии.

Например според него и от прочита на предизборните платформи проличава спадане на значението на различията по икономическата политика на „западни“ и „източни“ партии за сметка на социокултурното измерение доколкото „програмите и на трите партии осмислят икономическата и свързаната социална ос на партийните си становища по-скоро във връзката със социокултурни елементи, отколкото през строго икономическа визия“ (с. 87).

Дори и там, където авторът открива видими различия между партиите от двете части на Европа, като например за ролята на държавата като регулиращ орган, според него „разликите в отношението към очакваната роля на властта по-скоро произтичат от традиционалистка позиция, присъща и за трите партии“ (с. 101). Или пък в отношението към ЕС на трите партии, където също има различия поради различната ситуация, но и в трите случая авторът регистрира „актуализиране на апелите за повече суверенитет пред повече интеграция, както и позициите, свързани с отчитане на ползите, т.е. формите на политически и инструментален евроскептицизъм“ (с. 124). Различни са и проявленията на национализма – „в зависимост от различията в проблемното съзнание и дневния ред в трите общества, но са достатъчно отчетлива част от програмния апел и на трите партии“ (с. 154).

Заключението на автора от пространния сравнителен анализ на предизборните оферти на изследваните партии по седемте ключови измерения на политиката, е най-напред, че „трите партии играят сходна роля в своите страни и се явяват част от един и същи процес.“ По-съществената част на извода е, че според него този процес може да се означава като консервативност – „противопоставяне на съвременната посока на обществена промяна, насочена към либерализация, алтернативни стилове на живот и намаляване на обвързващата сила на колективни идентичности“ (с. 156). На друго място по-рано в текста той разграничава консервативността от консерватизма, тъй като при нея „става дума по-скоро за практика, отколкото за осъзната и (само)етикетирана идеология“ (с. 50-51).

В последна сметка според Симеоново „онова, което е прието да се нарича радикален десен популизъм (и свързани понятия) днес, може би действително е новото звучене на консервативно политическо течение и дори и нова възможност за класифициране на партии

през консервативност. Даже различията по принадлежност към европейски политически формации не могат да отменят ясното усещане, че става дума за сходно политическо течение (дори квазисемейство), макар с различна степен на радикалност, което в ежедневния дискурс като че ли все по-често се обозначава именно в полето на консервативния апел“ (с. 156).

Основанията за този извод са, от една страна, в заключението на автора, че „с увеличаване на детайлността на програмите, с нарастване на политическия опит и с институционализацията и ръста на въвличеност във властта на разглежданите партии във въпросните партийни системи, по естествен път е по-малка и степента на крайни послания в съответните програмни документи“ (с. 154). Това от своя страна води до „намаляване на видимите отлики между мейнстрийм формациите и радикалните партии“, до „известно „разтваряне“ на преди това предполагаемо ясните разграничителни линии – в една обща (наречена кратко) популистка и радикална среда“ (с. 158).

Наред с това, от друга страна, анализът на предизборните платформи на трите партии сочи според Симеонов освен към характерните според Муде характеристики на десните популистки радикални партии авторитаризъм, нативизъм и популизъм, още и към една „основна и дори обуславяща“ характеристика – характерния именно за консерватизма традиционализъм, ориентацията към традицията (вж. с. 155-156).

Все пак в последна сметка авторът остава предпазлив и предпочита „на този етап на проучване“ да не се търси „научно фиксиране в полето на консерватизма, като предвидима система от идеи“ (с. 156).

Този поглед върху организацията на дисертационния текст и върху основните идеи в него ни показва, че става дума за завършена работа с логическа структура, подходяща методология, богата фактология, която е довела до търсените от автора резултати.

Когато трябва да се оценят новите научни идеи и резултати, които съдържа представената дисертация, първо трябва да споменем отново факта, че тук самата тема, която е и важна, и актуална, е разгледана от специфичен изследователски ъгъл като се сравняват партии от установени и от нови демокрации. Авторът е доказал убедително сравнимостта на тези

партии, поставяйки в центъра на анализа разделения по социо-културни, а не по икономически проблеми.

Самият сравнителен анализ на предизборни платформи на трите партии, както и обосновката на значимостта на подобен анализ, също е научно постижение.

Най-изпъкващото е, че Симеонов е показал, че популизмът е съществена част от съвременната политика, но че не всяка позиция срещу статуквото и крепящите го елити е и популизъм, както и че самите популистки партии са нещо повече от само популистки. Неговата хипотеза в тази връзка е за силно сближаване на радикалната популистка десница с консервативното партийно семейство на базата на това, което той нарича консервативност, характерна и за трите изследвани от него партии.

Същевременно в дисертационния текст могат да се открият и слабости, неточности, възможности за подобрене. Някои негови тези наистина дават повод за дискусия, какъвто призив срещаме в края на дисертацията.

Не съм убеден, че мястото на формацията на Еманюел Макрон, донякъде „Гражданите“ в Испания е „в рамките на радикалното и популисткото“, както е склонен да предполага авторът на с. 16. Макрон представлява по-скоро антитеза на популизма, доколкото олицетворява глобалния елит, „мек“ е по отношение на имиграцията, далеч е от нативизма и т. н.

Бих обърнал внимание и на ключовата за работата теза на автора за радикалния десен популизъм като радикален вариант на консерватизма. Няма съмнение, че ред традиционни консервативни партии копират идеи на популизма, както и че напоследък популистките партии (особено когато участват в управлението) са снизили радикалния си патос. От друга страна обаче, все още съществуват значителни различия между този тип партии (включително трите анализирани от автора) и традиционните консервативни партии. Последните например не са привърженици на етническият национализъм, не отхвърлят основни принципи на демокрацията, както и съществуващия (либерален) конституционен ред. Бих препоръчал на автора да включи в по-голяма степен сред характеристиките на радикалния десен популизъм отношението към фундаменти на либералната демокрация – независимост на съдебната власт, свобода на медиите, права на опозицията. Тогава може би

ще се очертае по-ясна граница между радикалния десен популизъм и традиционния консерватизъм, но дори и да не е така, аргументите ще са по-убедителни.

Струва ми се, че нежеланието на автора да представи своя (или категорично възприета от него) дефиниция на популизма в последна сметка прави недостатъчно убедителен и споменатия по-горе извод. Ако няма достатъчна яснота какво е популизъм, няма как да се определи и къде се позиционират съответните партии. Повечето изследователи на популизма го правят. При Муде например *differentia specifica* на популизма е идеята за противопоставяне на “чистия народ” срещу “корумпирания елит”, при Ян-Вернер Мюлер - твърдението, че популизмът е единствен легитимен представител на народа, както и антиплюралистките му позиции. А при Папас, който в традиционното поле на популизма идентифицира три разновидности - антидемократични, нативистки (такава е според него анализираната в дисертацията ШНП) и популистки (тук влиза според него другата изследвана от Симеонов партия ПиС) партии - популизмът е „демократичен нелиберализъм“.

Стилът на автора като цяло е академичен, но се срещат както повторения, така и множество технически грешки. При използването на някои понятия е нужна повече прецизност – често предизборните платформи се наричат програми, които са друг тип партиен документ. Понякога изглежда сякаш авторът поставя знак на равенство между «власт» и «държава».

Независимо от тези и други възможни недостатъци в дисертацията, представената докторска теза е един сериозен научен труд, плод на самостоятелна работа с оригинални авторски идеи. От формална гледна точка със своите 171 страници текст заедно с библиографията, както и с научния си стил отговаря на критериите за подобен род изследователски продукт. Изпълнени са и другите нормативни изисквания като адекватното отразяване на съдържанието на дисертационния труд в автореферата, както и реалистична самооценка на приносните моменти. Налице са и публикации по темата на доктората.

Авторът е изпълнил поставената цел и е демонстрирал отлични познания в изследователската си област, както и способност за научни търсения. Той несъмнено разширява познанията ни за проблемите на радикалния десен популизъм, за неговите характеристики и за мястото му в съвременните партийни системи. Всичко това ми дава

достатъчно основания, за да изразя убедено своята подкрепа за присъждането на образователната и научна степен „доктор по политология” на Първан Симеонов.

София, 1 октомври 2019 г.

доц. д-р Добрин Канев